

СТАТЄВЕ ПИТАННЯ Й ПРОСТИТУЦІЯ В ЖИТТІ СТУДЕНТСТВА ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Кругляк М. Е.,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарних і соціальних наук

Житомирського державного технологічного університету

Стаття присвячена позитивним і негативним рисам легалізації проституції в ХІХ – на початку ХХ ст. Автор показує умови життя повій, окреслює місце проституції в житті пересічного студента Російської імперії, міркує про сексуалізацію життя російської інтелігенції на початку ХХ ст. та роль, яку відіграла проституція в цих процесах.

Статья посвящена положительным и отрицательным чертам легализации проституции в ХІХ – начале ХХ вв. Автор показывает условия жизни проститутки, очерчивает место проституции в жизни среднестатистического студента Российской империи, размышляет о сексуализации жизни российской интеллигенции в начале ХХ в. и роли, которую играла проституция в этих процессах.

The article is devoted to the positive and negative features of the legalization of prostitution in the 19th – early 20th centuries. The author shows the living conditions of prostitutes, delineates a place of prostitution in the life of an average student of the Russian Empire, reveals sexualisation of the life of the Russian intelligentsia in the early 20th century, and the role of prostitution in these processes.

Ключові слова: проституція, студентство, легалізація, «сексуальна революція», будинок розпусти.

23 вересня 2015 р. народний депутат України Андрій Немировський зареєстрував законопроект, за яким має бути легалізована проституція, а повії стануть розглядатися як фізичні особи-підприємці, що надають послуги інтимного характеру на платній основі. Законопроект передбачає регулювання таких послуг і встановлює правові бар'єри (зокрема, обмеження за віком і медичні огляди). Через деякий час А. Немировський відкликав законопроект, в суспільстві ж вже було розпочато дискусію щодо необхідності легалізації проституції в Україні [14].

З одного боку, легалізація проституції зможе наповнити державну скарбницю, покращити медичний стан повій, побороти корупцію в правоохоронній системі, з іншого боку – принизить принципи гендерної рівності, в умовах погіршення соціально-економічної ситуації в державі змусить тисячі українських дівчат шукати для себе найлегшого заробітку й ставати секс-рабинями. До того ж, власниці борделів зможуть у нових умовах легко обходити законодавство й вести тіньовий бізнес під прикриттям тих саме правоохоронних органів.

В даній ситуації актуальним є звернення до досвіду минулого, а саме – Російської імперії ХІХ – початку ХХ ст., коли проституція офіційно була легалізована. Важливо також прослідкувати взаємостосунки студентства як майбутнього держави та повій, особливо на тлі актуалізації так званого «питання статті» на початку ХХ ст. Зауважимо, що дана проблема не знайшла належного висвітлення у вітчизняній історичній та соціологічній науці. Згадки про стосунки студентів ХІХ – початку ХХ ст. з повіями знаходимо в монографіях сучасних українських дослідників М. Е. Кругляк [11] та І. С. Посохова [19]. Тільки в останні два десятиріччя вивчення вад російського суспільства набуло значної актуальності. Вартими уваги є роботи російських істориків і соціологів І. Голосенка [5], Н. М. Зюбан [7; 8], А. Є. Іванова [9], О. Маркова [12], Н. К. Мартиненко [13], в яких проституція розглядається як соціальне явище. В дослідженнях нідерландського історика О. Буле [2] та американської вченої Л. Енгельштейн [27] детально розглянуто сексуальні практики російського студентства та явище «сексуальної революції» початку ХХ ст. в Російській імперії. Зауважимо, що у ХІХ – на початку ХХ ст. українські землі було поділено між Російською (так звана Наддніпрянська, або підросійська Україна, Південно-Західний край) та Австро-Угорською імперіями (Західна, або півдавстрійська Україна, Королівство Галиції і Лодомерії). Відповідно процеси, що мали місце в суспільному житті Наддніпрянської України, часто були відображенням загальних тенденцій, що мали місце в Російській імперії. Головна увага зарубіжних істориків і соціологів приділена дослідженню процесів у Російській імперії; натомість «українська» складова проблеми залишається маловивченою.

Мета статті – окреслити проституцію як соціальне явище, показати позитивні й негативні аспекти легалізації проституції в XIX – на початку XX ст., дослідити сексуальну складову життя студентства Російської імперії й України зокрема.

Зародки жіночої проституції в Росії як професійного роду діяльності припадають на XVII століття, коли жінки, незважаючи на переслідування з боку держави, таємно працювали при громадських лазнях і шинках. У XVIII ст. проституція набула подальшого розвитку у вигляді нелегальних будинків розпусти та роботи одначок. Через відсутність належного контролю з боку держави в Росії суттєво зріс рівень венеричних захворювань серед населення. Сучасні науковці вважають, що саме масове поширення сифілісу змусило владу піти на поступки й легалізувати проституцію [13].

Імператор Павло I запровадив для повій спеціальний одяг – жовтого кольору, «аби відрізнитися від інших дам». Медичне свідоцтво, яке пізніше з'явилося в повій, стали називати «жовтим квитком». Про рішучість заходів правителя в боротьбі з проституцією також свідчить його наказ відправляти повій з Москви й Петербурга до Іркутська (1800 р.) [21, с. 297].

Наприкінці 1843 р. жіночу проституцію в Росії в експериментальному порядку визнали легальною. Все це завдяки зусиллям міністра внутрішніх справ Л. О. Перовського (1841–1852), який створив у Петербурзі Лікарсько-поліцейський комітет для здійснення нагляду за проституцією. Метою комітету вважалося викоринення сифілісу та встановлення з цією метою правильного медико-поліцейського нагляду над жінками, що заробляють розпукою [7, с. 83]. Одночасно було розроблено перший у Росії комплекс нормативних документів загальнодержавного характеру, починаючи від циркуляру Медичного департаменту Міністерства внутрішніх справ від 23 жовтня 1843 р. «Про заходи з недопущення поширення пристрасної хвороби» та подібних циркулярів міністра внутрішніх справ від 17 січня та 24 травня 1844 р.

Важливе значення мали затвердженні міністром внутрішніх справ 29 травня 1844 р. «Правила для утримувачок будинків розпусти», які легалізували та регулювали організовану форму проституції. Зокрема, борделі дозволяли відкривати лише з дозволу поліції, їхніми утримувачками могла бути лише жінка віком від 30 до 60 років, до лав повій заборонявся прийом молодших від 16 років (в Росії з 1833 р. мінімальний вік вступу у шлюб для православних жінок становив 16 років); на кожну повію заводили окремий «медичний квиток» для пред'явлення клієнтам «як посвідчення про стан їхнього здоров'я». Утримувачка борделю несла відповідальність за стан здоров'я своїх повій й у визначений день мала показати лікареві всіх жінок свого закладу, також вона щодня мала оглядати всіх своїх повій й хворих одразу ж відправляти до жіночої лікарні. Приховування повій з венеричними захворюваннями могло призвести до ув'язнення утримувачки борделю. Власниця будинку розпусти мала слідувати, аби дівчата не вживали занадто багато міцних напоїв. Вихованців навчальних закладів та неповнолітніх чоловіків допускати в борделі заборонялося [22, с. 35–49].

28 липня 1861 р. з'явилися видані Міністерством внутрішніх справ нові правила про борделі, які ускладнювали процедуру відкриття закладу. Зокрема, жінка, яка бажає відкрити бордель, має надати в Комітет прохання, підкріплене паспортом та свідоцтвом місцевої поліції про благонадійність. Дозволений законодавчо вік утримувачки борделю – від 35 до 55 років. Квартири, що обиралися для борделів, мали бути віддалені від церков, училищ, шкіл не менш ніж на 150 сажнів. Жорсткішим ставало й покарання: в разі неявки повій до лікаря, власниці борделів відсилаються до відправного закладу, з утриманням з них встановленої за перебування там суми. Нові правила описували права й обов'язки повій в будинках розпусти: утримувачкам заборонялося бити повій; повія, яка захоче залишити бордель й повернутися до чесного життя, не повинна сплачувати борг утримувачці, натомість має відбути певний час в Общині сестер милосердя або іншій подібній установі [22, с. 39–49].

Нових змін зазнали й правила про публічних жінок (затверджені Міністерством внутрішніх справ 28 липня 1861 р.). Цікаво, що повія отримувала на руки лише чверть прибутку, інші гроші йшли як плата утримувачці борделю за приміщення, освітлення, опалення, їжу, одяг [7, с. 84].

Окрім офіційних будинків розпусти, в Росії продовжували існувати таємні притони, які набули напівлегального статусу після оприлюднення «Правил для утримувачок таємних притонів для розпусти» (28 липня 1861 р.). Комітет та поліція повинні були знати всі готелі, де здійснюється розпука; номери, призначені для розпусти, мали бути відділені від номерів тих же готелів для приїжджаючих; таємні притони відтепер потрапляли під нагляд Комітету, вони мали відвідуватися лікарями та членами Комітету та контролюватися поліцією. Вихованцям навчальних закладів відвідувати таємні притони заборонялося [22, с. 49].

1903 року Міністерство внутрішніх справ випустило «Правила для повій, утримувачок будинків розпусти та піднаглядних притонів розпусти». Важливий пункт в них – підвищення вікової планки для початку занять проституцією до 21 року [17, с. 991].

На початку XX ст. громадськість все частіше висловлюється проти існування проституції та будинків розпусти. 25 грудня 1909 р. імператор Микола II затвердив закон «Про заходи з припинення торгівлі жінками з метою розпусти». Даний закон мав захистити дівчат від звідників: винного

у звітництві для розпусти особи жіночої статі, що не досягла 21 року, а також в прийнятті дівчини в притон розпусти, карали ув'язненням; ув'язнювали й за схиляння осіб жіночої статі, молодших від 21 року, до виїзду з Росії [17, с. 991–992].

1889 року Центральний статистичний комітет МВС вперше організував перепис легальних будинків розпусти та повій. У Російській імперії (без Фінляндії) станом на 1 серпня 1889 р. налічувалося 1216 будинків розпусти. Термін діяльності всіх будинків розпусти коливався від декількох місяців до понад 50 років, основна маса борделів існувала 5 років. Кількість повій на притон становила 5–10 осіб, головним чином це були дівчата до 25 років (80%) [8]. Станом на 1901 рік, в Росії було зареєстровано вже 2400 будинків розпусти, в яких працювало понад 15 тис. жінок. Повій-одиначок 1901 року нараховувалося від 20 тис. до 40 тис. Найбільша їхня частина зосереджувалася у великих містах. Так, на 1000 мешканців Петербурга припадало понад 3 повії, а на 1000 москвичів – 15 [6].

85% повій Петербурга були вихідцями з бідних родин, в загальноросійському масштабі – 70%. На думку А. Стежки та В. Шпаковського, повіями ставали в основному селянки, які вирушали в міста на межі XIX–XX ст. через погіршення матеріального становища в селі. За свідченням П. Обозненко, наприкінці XIX ст. в повії через матеріальну скруту йшло близько 40% дівчат, що офіційно заробляли розпустою; 18% – свідомо, «за бажанням»; 8% – через «лінощі», 7% – наслідували приклад подруг. Анкетні опитування, проведені 1910 року серед повій, що потрапили в Санкт-Петербурзький Будинок милосердя, дали наступні результати: через «лінощі» стали повіями 40% опитаних, 19% вважали цей рід діяльності більш легким порівняно з іншою працею, 20% сказали, що їм подобається таке життя, 10% зізналися, що змушені були обрати цей шлях через матеріальну скруту [23].

Проституція поділялася на вищу («камелії»), середню і нижчу («панельна»). «Камелії» в основному були іноземками (французженками й німкенями), середній шар повій займали переважно російські дівчата, найнижчий – лише російські дівчата. В етнічному плані домінували росіянки, потім йшли дівчата з Прибалтики та єврейки. Відповідно й будинки розпусти ділилися на три групи в залежності від фінансових можливостей споживача. 1. Дорогі будинки розпусти з модними меблями, паркетною підлогою, гарними жінками, послуги яких коштували до сотні рублів за ніч. Наприклад, у фешенебельних закладах Москви й Петербурга з клієнта брали 3–5 руб. за сеанс, 5–15 руб. за ніч та 10–25 руб. за обслуговування клієнта на дому [23]. 2. Будинки менш високої категорії для споживачів з середнього класу (дрібногo чиновництва, купецтва, студентства, молодших офіцерів). Оплата праці повії тут коштувала 1–3 руб. за раз та 3–7 руб. за ніч. 3. Дешеві будинки для бідних (солдат, бродяг), де за секс-послуги сплачували 30–50 коп. сріблом [5, с. 32].

Самодіяльну частину офіційної проституції становили жінки, що працювали самостійно на свій страх й ризик. Вони знімали кімнату або дешеву квартиру, куди приводили клієнтів. Дівчата змушені були щомісячно змінювати місце проживання, адже про рід діяльності швидко дізнавалися поліція, двірники, домовласники й сусіди.

Але поряд з офіційною була ще й неофіційна проституція. «Камелії» – так називали молодих й дорогих жінок, які мали заможних покровителів. «Камелії» відвідували світські заходи, утримували власні салони, мали власних лікарів та ложі в театрі. Проживали вони у великих квартирах на найкращих вулицях, мали дорогі екіпажі, носили дорогий одяг й прикраси. Другу групу самодіяльних неофіційних повій становили домашня прислуга, гувернантки, швачки, модистки, які «підробляли» вечорами, торгуючи власним тілом, адже денного заробітку не вистачало на життя. Третій тип становили самодіяльні повії для соціального дна. Вони віддавалися дешевше, ніж в будинках розпусти, іноді за шкалик горілки та миску борщу в закусоchній. Повії другого й третього типів часто мали сутенера (його називали «кіт»), який їх захищав й часто ставав їхнім коханцем [5, с. 33–34].

В Києві до початку XX ст. значна частина будинків розпусти знаходилася на Ямській вулиці. Після придушення революції 1905–1907 рр. повії стали зосереджуватися на парній стороні Хрещатика, від рогу Прорізної до Думської площі (порядна жінка там могла проходити тільки в супроводі чоловіка); також з'явилося чимало нелегальних притонів, з якими «Яма» конкурувати була вже не в змозі [10, арк. 39–40]. Ось як описує побачене в київській «Ямі» в гімназійні роки відомий у майбутньому співак Олександр Вертинський: «Одного разу Жорж Зенченко повів мене на Ямську вулицю, де були розташовані будинки розпусти. Не знаю, чим я заслужив таку високу честь з його боку, найімовірніше, йому було просто нудно йти самому, тому він вирішив прихопити і мене. Відкрила нам двері господиня, стара, жирна і пухка, з величезним животом, з глибокими борознами на обличчі, нашукатурена до того, що з обличчя її сипалася пудра, нафарбована, з підведеними синім олівцем очима, вся в рудих з сивиною буклях, з циганськими сережками у вухах і дутими, товстими браслетами. Всі пороки і гріхи світу відбивалися на її обличчі. Була десь сьома година вечора. У маленькому смердючому залі було напівтемно. Горіла тільки гасова лампа з рожевим скляним абажуром. Біля стіни стояв широкий брудний диван з засаленими подушками, біля вікон – нудні хирляві фікуси з мертвими картонним листям, що давно вже не знали води, засиджені мухами. Тьмяне трюмо, серпанкові фіранки на вікнах, зсередини закритих віконницями, і старе фортеп'янце з відірваною кришкою. За

фортепіано сидів тапер, сліпий старий з несамовитим обличчям і мертвими кісточками пальців, скорчених подагрою, грав якийсь «макабр». А на дивані навколо нього сиділи дівиці. В них були нерухомі обличчя-маски, точно все на світі вже перестало їх цікавити. Вони поширювали навколо їдкий запах сунічного мила і дешевої пудри «Лебединий пух»... Мене пересмикнуло від огиди...» [3, с. 60].

Утримувачки будинків розпусти нав'язували повіям нездоровий спосіб життя, в першу чергу, надмірні вживання алкоголю й сексуальне навантаження. До слова, в привілейованих будинках розпусти повія була зобов'язана приймати на добу 5–6 гостей, в середніх – 5–10, в нижчих – понад 20. На Різдво та Великдень в найдешевших борделях, де з відвідувачів брали лише 30 копійок за послугу, одна повія за добу надавала секс-послуги 60–80 чоловікам. На повій тиснули й морально: без дозволу поліції їм забороняли змінювати район проживання, вільно пересуватися країною, забирати паспорт й переводили на повний пансіон, завищуючи в рази вартість наданих послуг [5, с. 38]. Нерідко матеріальна скрута й громадський осуд роботи повією спричиняли до самогубств повій, про які одразу ж писала преса [15].

З 1900-х рр. під тиском громадськості офіційні заклади організованої проституції стали активно ліквідувати або максимально скорочувати. Це, в свою чергу, спричинило зростання кількості повій-індивідуалок. Так, якщо в Петербурзі 1876 року було 206 борделів, то 1909 року залишилося лише 32 [8]. Перший Всеросійський з'їзд у боротьбі з торгівлею жінками та її причинами, що відбувся в Петербурзі 1910 року, виніс постанову про прийняття перед урядом клопотання про знищення будинків розпусти. Однак це клопотання не було задоволено [25, с. 55]. Лише після Лютневої революції 1917 року було прийнято рішення про закриття будинків розпусти та ліквідацію лікарсько-поліцейських закладів [8].

Чи відвідували повій студенти? Звісно, так. За даними статевого перепису московського студентства 1903–1904 рр., до послуг «жриць кохання» вдавалося 47% респондентів. 54,7% московських студентів витрачали гроші на статеві стосунки, зокрема 28,5% опитаних – менше 5 руб., 20,9% – 5–10 руб., 5,3% – понад 10 руб. І це притому, що 65,5% московських студентів виступали проти проституції. Найкращими засобами для боротьби з нею студенти вважали одруження (24,7%), моральне самовдосконалення (21,7%), поширення медичних знань (18,4%), гуртки самоосвіти (14,5%), спільне виховання хлопчиків і дівчаток (12,1%), союзи утримання (6,9%) [18, с. 56–57].

Сміємо стверджувати, що курсистки (слухачки Вищих жіночих курсів) ставилися до явища проституції більш негативно, ніж чоловіки. «Проституція робить нещасливими всіх жінок й тисячі чоловіків», – писала одна з петербурзьких курсисток 1912 року. Дівчину обурювало, що, вступаючи у шлюб із порядною жінкою, чоловіки вже не цнотливі, вони мали стосунки із повіями, натомість жінці в російському суспільстві суворо заборонявся подібний розпусний тип поведінки. А скільки серед цих юнаків є тих, що мають венеричні захворювання! Інша курсистка пише: «На жінок-повій дивлюся як на жертв економічних умов сучасного нашого життя або як на людей, глибоко ображених, принижених, а тому зневірених, що кинулися у цей вир, аби потопити себе там зовсім... На чоловіків же дивлюся як на експлуататорів, які користуються їх відчаєм або наївністю, дають їм гроші, засоби, аби в обмін за них отримати ласки або вірне задоволення своєї звірячої хіті...» [20, с. 89–91].

Часто повії ставали першими жінками для недосвідчених гімназистів. В більшості випадків втрата цнотливості відбувалася ще в середній школі. За даними статевого перепису московського студентства 1903/1904 рр., першою жінкою для юнаків в 42% випадків була повія, для 23,8% опитаних – покоївка, 10,2% – одружена жінка, для 8,4% – кухарка. Цікаво, що для 40,3% опитаних причиною першого статевого досвіду стала власна ініціатива, високі відсотки мають також спокушання жінками (25,4%) та товаришами (23%) [18, с. 56].

За даними анкети, проведеної серед студентів Харківського університету, технологічного й ветеринарного інститутів В. В. Фавром у 1902 р., 88% респондентів жили активним статевим життям (для прикладу, серед московського студентства в 1903/1904 рр. цей показник становив 65,6% [18, с. 53]). До 19 років, тобто середнього віку вступу до ВНЗ, статеві відносини мало 67% опитаних, в 46% з них вони набули регулярного характеру. Лікар констатує: в більшості випадків втрата невинності відбувається в 17 років, з 19 років сексуальні відносини стають постійними [26, с. 201–204].

Поширеними серед харківського студентства захворюваннями були трипер (47,2% опитаних), м'який шанкер (10,8%), сифіліс (6,9%). Так, джерелом зараження трипером були будинки розпусти (39% заражень), повії-одиначки (21,5%), прислуга (19%), хористки, співачки (5%), міські (модистки, швачки), фабричні й сільські працівниці (5%) [26, с. 201–204]. Зауважимо, що з середини XIX ст. сифіліс масово охопив Російську імперію. Наприклад, у Києві в 1888 р. на 200 тис. населення було від 4000 до 10000 хворих (від 2 до 5%), а на 2 млн. 800 тис. населення губернії – 50 тис. осіб (1,8% хворих). Найбільше ж страждала інтелігенція, серед якої уражених сифілісом було 24%. Головним джерелом сифілісу якраз вважали проституцію, їй відводили 70–80% випадків зараження [13, с. 45–47]. Н. К. Мартиненко стверджує, що хворих на сифіліс студентів виключали з навчальних закладів, саме тому молодь прагнула приховати свою хворобу [13, с. 51].

На початку ХХ ст., особливо після поразки Першої російської революції 1905–1907 рр., так зване «питання статі» набуло додаткового звучання. Розчарування в політичній діяльності змусило молодь кинути у вир еротичних думок, чому неймовірно сприяла й поява відповідної спрямованості художніх творів, які в ті часи називалися критиками «порнографічними». 1907 року набув величезної популярності в Росії роман М. Арцибашева «Санін», дещо пізніше – твір А. Вербицької «Ключі щастя» (1910–1913 рр.). Віддушиною для читачів став пропагований авторами гедоністичний спосіб утечі від буденності – звільнення своїх статевих інстинктів й насолода життям. Серед творів, в яких піднімалося «питання статі», виділимо оповідання Л. Андрєєва («В тумані», «Безодня», 1902 р.) про венеричні хвороби, самогубство, проституцію, групове зґвалтування; повість О. І. Купріна «Яма» (1909–1915), замальовку з повсякденного життя будинку розпусти; оповідання М. Арцибашева «Жах» (1905 р.), що пропонувало читачам фантазію про багаторазове зґвалтування, а також дещо призабуту повість Л. М. Толстого «Крейцерова соната» (1890 р.), в якій показано кризу шлюбу як суспільного інституту [27, с. 363]. Містами Росії у великій кількості продавалися порнографічні картки та листівки [1]. Не відставав й театр. У грудні 1911 р. в Петербурзі приватні театри стали наввипередки ставити п'єси про проституцію. Так, у виставі одного з них головними героїнями виступило 12 повій [24].

Один із російських педагогів так писав про сучасну йому літературу: «Ідеал статевого кохання зведений нею (сучасною літературою. – М. К.) на міру вільних стосунків між "жеребцем" і "кобилою" (див. «Саніна») або ще того гірше (див. твори Кузміна (зокрема, повість Михайла Кузміна «Крила» (1906 р.) про чоловічий гомосексуалізм, стосунки між петербурзьким студентом і викладачем; 1907 року вийшла у світ повість Лідії Зінов'євої-Аннібал «Тридцять три виродки», в якій акцент було зміщено вже на жіночий гомосексуалізм. – М. К.), Рукавишнікова та ін.). Мораль цнотливості пояснена як лицемірний забобон... Влада тіла і його інстинктів оголошені першим і останнім законом в стосунках статей» [4, с. 77].

Вагомість твору М. Арцибашева спричинила появу серед молоді течії «санінців». Травневі номери російських газет 1908 року містили інформацію про організовану по імперії мережу «ліг вільного кохання», деякі з яких (київські, ризьку, миколаївську, катеринославську) нібито очолювали студенти Київського університету. За даними преси, отриманими із «достатньо компетентного джерела», «лігівці» вербували членів зі студентів та вихованців середніх навчальних закладів, проводили засідання на таємних квартирах, де читали сучасну літературу, а по закінченні влаштовували оргії. Втім, на думку нідерландського дослідника Отто Буле, відомості про існування «ліг вільного кохання» слід розглядати не більше як міф, витворений журналістами на тлі дійсного падіння моралі молоді після революції та популяризації еротичної і порнографічної літератури. Вже до червня 1908 р. про «ліги кохання» поступово почали забувати. Офіційне розслідування цієї справи, розпочате навесні 1908 року міністром внутрішніх справ П. А. Столипіним, не надало жодних доказів існування таємних організацій [2, с. 145, 157].

Попри те, що наявність організованих студентами «ліг вільного кохання» доведена не була, «питання статі» і «сексуальну революцію» після революційної доби заперечувати все ж не варто. Американська дослідниця Лора Енгельштейн стверджує: концентруючи увагу на питаннях сексу, інтелігенція прагнула цим компенсувати втрату надій на здійснення реформ в суспільстві й кидаючи цим виклик пуританському антиіндивідуалізму лівих радикалів. «Статеве питання» мало такий саме риторичний характер, який набули раніше «жіноче питання» і «соціальне питання» [27, с. 10, 220].

Отже, відвідування будинку розпусти було звичною річчю для студента. «Вільний секс» за стінами будинку розпусти був не в моді; студентські шлюби були рідкістю (за даними Першого Харківського студентського перепису (1909 р.), показник одружених студентів місцевих вишів становив 16,7% [16, с. 14]), адже надто відомими були приклади неможливих студентських сімей, тим паче якщо вчилися і чоловік, і дружина. Саме тому будинок розпусти став головним притулком студентських «поривів» [12, с. 87]. Сама ж проституція як явище, будучи легалізованою, все ж несла велику небезпеку для суспільства – з медичної та моральної точок зору. Втім, альтернативи їй винайдено не було: прихована проституція становила ще більшу загрозу для суспільства. Напевне, праві були московські студенти на початку ХХ ст., які вважали, що найкращим способом боротьби з проституцією є одруження, моральне самовдосконалення, поширення медичних знань, самоосвіта, спільне виховання хлопчиків і дівчаток.

Література:

1. Арест порнографических карточек // Русское слово. – 1906. – 14 (01) марта.
2. Буле О. «Из достаточно компетентного источника...» Миф о лигах свободной любви в годы безвременья (1907–1917) / Отто Буле // Новое литературное обозрение. – 2002. – № 57 (5). – С. 144–162.

3. Вертинский А. Н. Дорогой длиною... / А. Н. Вертинский. – М. : Правда, 1990. – 506 с.
4. Г. Р. О «недугах» современной молодежи / Г. Р. // Вестник воспитания. – 1908. – № 8. – С. 64–84.
5. Голосенко И. Русская дореволюционная социология о феномене проституции / Игорь Голосенко // Рубеж (альманах социальных исследований). – 1997. – № 10–11. – С. 30–41.
6. «Желтая» скрепа империи [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.istpravda.ru/artifacts/6628/>.
7. Зюбан М. Н. Политика российского государства в отношении женской проституции: середина XIX столетия – 1917 год / М. Н. Зюбан // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2008. – Вып. 77. – С. 82–86.
8. Зюбан М. Н. Российские дома терпимости: середина XIX столетия – 1917 г. / М. Н. Зюбан // Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета. – 2011. – Вып. 3 (19) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/rossiyskie-doma-terpimosti-seredina-xix-stoletiya-1917-g>.
9. Иванов А. Е. Мир российского студенчества. Конец XIX – начало XX века. Очерки / А. Е. Иванов. – М. : Новый хронограф, 2010. – 360 с.
10. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ф. 45, спр. 162, 342 арк.
11. Кругляк М. Е. Життя та побут студентства підросійської України другої половини XIX – початку XX ст. / М. Е. Кругляк. – Житомир : Волинь, 2015. – 464 с.
12. Марков А. Р. Что значит быть студентом / А. Р. Марков. – М. : НЛО, 2005. – 264 с.
13. Мартыненко Н. К. Сифилис как главная причина начала регламентации проституции в России в середине XIX века / Н. К. Мартыненко // Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева. – 2010. – Вып. 4. – С. 43–55.
14. Муравйов О. Легалізація проституції в Україні: бути чи не бути / О. Муравйов, Т. Милованов, О. Талавера [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/10/21/7085619/>.
15. «Надоела жизнь проститутки» // Руль. – 1910. – 14 (01) марта.
16. Первая Харьковская студенческая перепись // Записки Императорского Харьковского университета. – 1912. – Кн. 4. – С. 1–114.
17. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 3: Т. 29: 1909: Отделение 1. – СПб., 1912. – 1006 с.
18. Половая перепись московского студенчества и ее общественное значение. – М. : Издание студенч. издат. комиссии, 1909. – 104 с.
19. Посохов І. Студентство університетів Російської імперії XIX – початку XX ст. : становлення та еволюція субкультури / І. Посохов. – Харків : «Раритети України», 2013. – 276 с.
20. Радин Е. П. Душевное настроение современной учащейся молодежи / Е. П. Радин. – СПб. : Изд. Н. П. Карбасникова, 1913. – 126 с.
21. Салтык Г. Антисоциальные явления начала XXI века: история и современность / Г. Салтык // Світгляд – Філософія – Релігія: зб. наук. праць. – 2013. – Вип. 4. – С. 294–305.
22. Сборник правительственных распоряжений, касающихся мер предупреждения распространения любово-страстной болезни. – СПб. : Тип. Д. В. Чигинадзе, 1890. – 155 с.
23. Стежка А. Проститутки 19 века в Российской империи: лень, интерес и нужда / Анастасия Стежка, Вячеслав Шпаковский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://web.archive.org/web/20131230235624/http://koltovskiy.wordpress.com/2013/09/19/>
24. Театр и музыка // Одесский листок. – 1911. – 31 (18) декабря.
25. Труды Первого Всероссийского съезда по борьбе с торгом женщинами и его причинами, происшедшего в С.-Петербурге с 21 по 25 апреля 1910 года : в 2 т. – СПб. : Типо-Лит. СПб. Одиночной Тюремы, 1911. – Т. 1. – 341 с.
26. Фавр В. В. К вопросу о половых сношениях, о венерических болезнях и онанизме учащейся молодежи / В. В. Фавр // Русский журнал кожных и венерических болезней. – 1910. – Т. XIX. – С. 197–215.
27. Энгельштейн Л. Ключи счастья. Секс и поиски путей обновления России на рубеже XIX и XX веков / Лора Энгельштейн. – М. : ТЕРРА, 1996. – 572 с.